การใช้หลักธรรมทิฏฐธัมมิกัตถะในการสร้างฐานะทางเศรษฐกิจ

The Application of the Buddhist Doctrine of Present-LifeWelfare (Diṭṭhadhammikattha) in Economic Status

[1]นิติพัฒน์ บรรเจิดสุทธพล, [2]พระครูภัทรธรรมบัณฑิต และ [3]ประสิทธิ์ แก้วศรี

[1,2,3]Nitiphat Banjerdsuttapon,[2]PhrakhruPhattharathammaBandit and [3]Prasit Keawsi

[1,2,3]คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1,2,3]Faculty of Humanities, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[1]Corresponding Author's Email: Nitipatb449@gmail.com

Received: November 15, 2025; **Revised:** March 2, 2026; **Accepted:** March 7, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการใช้หลักธรรมทิฏฐธัมมิกัตถะในการสร้างฐานะทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เป็นแนวทางในการประกอบสัมมาอาชีพ การบริหารจัดการทรัพย์สิน และการสร้างฐานะทางเศรษฐกิจอย่างถูกต้องตามหลักธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยมุ่งเน้นให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจกับศีลธรรม ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการดำรงชีวิตอย่างมั่นคงและมีความสุข หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการสร้างฐานะทางเศรษฐกิจที่สำคัญ ได้แก่ ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ซึ่งเป็นหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน 4 อย่าง หรือ เรียกว่าหัวใจเศรษฐี ได้แก่ อุฏฐานสัมปทา (ความขยันหมั่นเพียรในการงาน), อารักขสัมปทา (การรู้จักรักษาทรัพย์), กัลยาณมิตตตา (การคบหามิตรดี), และสมชีวิตา (การดำรงชีวิตตามฐานะ) ซึ่งเป็นการจัดสรรรายรับรายจ่ายอย่างสมดุล ไม่ฟุ่มเฟือยเกินกำลัง และไม่ตระหนี่จนเกินไป พระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจบนพื้นฐานจิตใจ โดยชี้ให้เห็นว่าทรัพย์ภายนอกนั้นควรมาควบคู่กับทรัพย์ภายใน หรือเรียกว่า อริยทรัพย์ 7 ประการ ได้แก่ ศรัทธา ศีล หิริ โอตตัปปะ สุตะ จาคะ และปัญญา ซึ่งเป็นทรัพย์ทางธรรมที่นำไปสู่ความมั่นคงทางด้านจิตใจ และทำให้การใช้จ่ายทรัพย์ภายนอกนั้นเป็นไปด้วยปัญญาและประกอบด้วยความเมตตา และรวมถึงหลักธรรมที่เกี่ยวกับคำสอนทางด้านเศรษฐกิจในการใช้จ่ายทรัพย์ ว่าด้วยความสุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้ด้วย ซึ่งบทความนี้จึงสรุปได้ว่า การสร้างฐานะทางเศรษฐกิจในพระพุทธศาสนาไม่ใช่เพียงแต่เป็นการเพิ่มพูนทรัพย์สิน แต่เป็นการพัฒนาทางฐานะของชีวิตอย่างรอบด้าน ทั้งในด้านวัตถุและทางด้านจิตใจด้วย โดยการอาศัยหลักธรรมเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตเพื่อให้มีความสุขที่แท้จริง อันเป็นการบูรณาการระหว่างเศรษฐกิจและจริยธรรม ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสมในสังคมร่วมสมัยที่ต้องการความมั่นคงทั้งด้านเศรษฐกิจและคุณธรรมควบคู่กันไป และสามารถดำรงชีวิตประจำวันได้อย่างมีความสุขตลอดไป และมีความมั่นคงในทางเศรษฐกิจด้วย

คำสำคัญ: หลักธรรม; ทิฏฐธัมมิกัตถะ; สร้างฐานะ; เศรษฐกิจ

Abstract

This academic article aims to study the application of buddhist doctrine of present-life welfare (Diṭṭhadhammikattha) in economic wealth creation, which serve as moral guidelines for engaging in right livelihood, managing wealth, and building economic stability in accordance with the teachings of the Buddha. The study emphasizes the interrelationship between economy and morality, which forms a fundamental basis for living a stable and truly happy life. One of the most significant Buddhist doctrines related to economic well-being is the Diṭṭhadhammikattha-pariyosana —the fourfold benefits attainable in this very life—also known as the "Four Noble Wealths" or "Keys to Worldly Success." These include Uṭṭhāna-sampadā (diligence in one's occupation), Ārakkha-sampadā (wise protection of one's wealth), Kalyāṇamittatā (association with virtuous friends), and Sama-jīvitā (balanced livelihood). Together, they represent a Buddhist economic framework grounded in moderation—neither excessive consumption nor miserliness—and in prudent financial management through moral discernment. Buddhism also emphasizes the development of the economy based on inner cultivation, asserting that external wealth should be complemented by internal wealth, or the Seven Noble Treasures (Ariyadhana): faith (saddhā), morality (sīla), moral shame (hiri), moral fear (ottappa), learning (suta), generosity (cāga), and wisdom (paññā). These spiritual treasures establish mental stability and enable individuals to use material resources wisely and compassionately. Furthermore, Buddhist economic teachings underscore that true happiness also arises from freedom from debt and the ability to live a morally sound life. In conclusion, the Buddhist approach to economic well-being is not merely concerned with the accumulation of material wealth, but rather with the comprehensive development of human life—integrating both material and spiritual dimensions. Through reliance on Buddhist ethical principles, individuals can achieve genuine happiness and sustainable prosperity. This integration of economic activity and moral virtue provides a practical and timeless framework that can be effectively applied in contemporary society, which increasingly seeks stability, ethical conduct, and spiritual contentment in daily life.

Keyword: Principles; Diṭṭhadhammikattha-pariyosana; Create a Status; Economic

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญา ที่ไม่ได้มุ่งสอนแต่เพียงเรื่องการหลุดพ้นทางจิตวิญญาณเท่านั้น แต่ยังให้แนวทางในการดำเนินชีวิตในทุกมิติ รวมทั้งทางด้านเศรษฐกิจซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงกับความเป็นอยู่ของมนุษย์ในสังคม ซึ่งพระพุทธองค์ทรงตระหนักว่าความยากจนเป็นทุกข์ของกามโภคีในโลก (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.ฉกฺก.(ไทย); 22/45/507) ย่อมนำมาซึ่งความทุกข์ ความคับแค้นใจ และอาจเป็นเหตุให้บุคคลประพฤติผิดศีลธรรมได้ ดังนั้นการสร้างฐานะทางเศรษฐกิจจึงไม่ใช่เพียงเรื่องของการแสวงหาทรัพย์สินเงินทอง หรือเน้นเป้าหมายสร้างความสุขให้มนุษย์ที่วัตถุ (คูณ โทขันธ์, 2532) อย่างเดียว แต่ยังเป็นกระบวนการพัฒนาชีวิตให้มั่นคงทั้งในด้านวัตถุและจิตใจ ภายใต้กรอบของศีลธรรมและปัญญา ซึ่งเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ในพระพุทธศาสนาปรากฏหลักธรรมจำนวนมากที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจอย่างถูกต้อง เช่น หลักสัมมาอาชีวะ ซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งในอริยมรรคมีองค์ แปด หมายถึง การประกอบอาชีพโดยชอบ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่แสวงหาทรัพย์โดยการประพฤติกายทุจริต (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.อุ.(ไทย); 14/248/293) พระพุทธองค์จึงทรงชี้ให้เห็นว่าการประกอบอาชีพที่สุจริตย่อมนำมาซึ่งความผาสุก ความมั่นคง และไม่สร้างกรรมที่เป็นเหตุแห่งทุกข์ ส่วนการแสวงหาทรัพย์ด้วยความโลภหรือการเบียดเบียนย่อมนำมาซึ่งความเดือดร้อนและการเวียนว่ายในวัฏสงสาร (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2548)

พระพุทธองค์ยังทรงแสดงแนวคิดเรื่องความสุขของคฤหัสถ์ ซึ่งปรากฏในอานัณยสูตรว่ามีอยู่ 4 ประการ คือ 1) อัตถิสุข (สุขเกิดจากความมีทรัพย์) 2) โภคสุข (สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์) 3) อานัณยสุข (สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้) 4) อนวัชชสุข (สุขเกิดจากความประพฤติที่ไม่มีโทษ) (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.จตุกฺก.(ไทย); 21/62/105) ซึ่งหลักธรรมนี้สะท้อนความเข้าใจเชิงจิตวิทยาชีวิตของชาวพุทธว่าเศรษฐกิจที่ดีต้องไม่เพียงสร้างรายได้ แต่ต้องสร้างสุขภาพจิตที่ดีด้วย เพราะฐานะทางเศรษฐกิจที่ปราศจากศีลธรรมย่อมไม่สามารถนำไปสู่ความสุขได้อย่างแท้จริง ในแง่นี้พระพุทธศาสนาเสนอเศรษฐกิจพอเพียง ไว้ตั้งแต่สมัยพุทธกาล ผ่านแนวคิดเรื่อง สมชีวิตา หมายถึง การดำรงชีวิตให้เหมาะสมกับฐานะของตนเลี้ยงชีวิตแต่พอดี ไม่ฟุ่มเฟือย (พระเมธีวัชรบัณฑิต, 2566) ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงในยุคปัจจุบันที่เน้นความพอประมาณ มีเหตุผล (อภิชัย พันธเสน, 2547) และมีภูมิคุ้มกัน โดยอาศัยคุณธรรมเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต พระพุทธองค์ทรงเตือนว่า การใช้จ่ายอย่างประมาทอาจทำให้ทรัพย์หมดสิ้นและนำมาซึ่งความทุกข์ แต่การใช้ทรัพย์ด้วยปัญญา เช่น การแบ่งทรัพย์ออกเป็นส่วนใช้จ่าย ส่วนลงทุน และส่วนเก็บออม เป็นแนวทางที่ทำให้ฐานะมั่นคงยั่งยืน และเป็นการไม่ฟุ่มเฟือยเกินจำเป็นซึ่งจะช่วยประหยัดทั้งทรัพย์ของตนและทรัพยากรโลก (ลักษณวัต ปาละรัตน์, 2560)

ดังนั้นหลักธรรมการสร้างฐานะทางเศรษฐกิจในพระพุทธศาสนา จึงไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการแนะนำวิธีหารายได้หรือเก็บออมหาทรัพย์เท่านั้น แต่เป็นการบูรณาการมิติของศีลธรรม ปัญญา และจิตวิทยาชีวิตเข้าด้วยกัน เพื่อสร้างความสมดุลระหว่างความพอเพียงทางด้านวัตถุกับความมั่งคั่งทางจิตใจ บทความนี้จึงเป็นการนำเสนอเชิงพุทธจิตวิทยาและเศรษฐศาสตร์เชิงคุณธรรม เพื่อเป็นแนวทางให้ผู้ศึกษานำไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิตและการพัฒนาเศรษฐกิจได้อย่างยั่งยืนในระดับบุคคลและสังคม เป็นการสร้างฐานะทางเศรษฐกิจตามแนวพระพุทธศาสนา คือ การดำเนินชีวิตอย่างมีสัมมาทิฏฐิ ใช้สติและปัญญาในการแสวงหาและบริหารทรัพย์ โดยยึดหลักศีลธรรม เพื่อให้เกิดความมั่นคงทั้งทางด้านกายภาพและจิตใจ อันจะนำไปสู่ความสุขที่แท้จริง ไม่ขึ้นอยู่กับความมั่งคั่งของทรัพย์สิน แต่ขึ้นอยู่กับความพอเพียงแห่งจิต ซึ่งเป็นเศรษฐกิจแห่งธรรมที่พระพุทธองค์ทรงสอนไว้อย่างลึกซึ้งและร่วมสมัยอยู่เสมอ

การใช้หลักธรรมทิฏฐธัมมิกัตถะในการสร้างฐานะทางเศรษฐกิจ

การใช้หลักธรรมทิฏฐธัมมิกัตถะ คือ ประโยชน์ปัจจุบัน, ประโยชน์ในโลกนี้, ประโยชน์ขั้นต้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557) ประโยชน์ในปัจจุบัน เช่น มีความสุข มีความมั่นคงในชีวิตปัจจุบัน ประสบความสำเร็จในการงานในปัจจุบันชาติ (นฤมล มารคแมน, 2567) ในการสร้างฐานะทางเศรษฐกิจนั้นในทางพระพุทธศาสนาจะให้ความสำคัญที่เกี่ยวกับทรัพย์เนื่องจากโภคทรัพย์มีอานิสงส์ 5 ประการ คือ 1) บุคคลอาศัยโภคทรัพย์จึงบำรุงตน บริหารให้เป็นสุขโดยชอบ 2) บุคคลอาศัยโภคทรัพย์จึงบำรุงบิดามารดา บริหารให้เป็นสุขโดยชอบ 3) บุคคลอาศัยโภคทรัพย์จึงบำรุงบุตร ภรรยา ทาส กรรมกร และคนใช้ บริหารให้เป็นสุขโดยชอบ 4) บุคคลอาศัยโภคทรัพย์จึงบำรุงมิตรอำมาตย์ บริหารให้เป็นสุขโดยชอบ 5) บุคคลอาศัยโภคทรัพย์จึงบำเพ็ญทักษิณาในสมณพราหมณ์ซึ่งมีผลมากเป็นไปเพื่อให้ได้อารมณ์ดี มีสุขเป็นผลให้เกิดในสวรรค์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.ปญฺจก.(ไทย); 22/227/368-369) และทรัพย์นั้นเป็นสิ่งสำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์โลก ดังนั้นในทางพระพุทธศาสนาจึงได้มีคำสอนในเรื่องที่เกี่ยวกับการหาทรัพย์และในเรื่องของการสร้างฐานะไว้ 4 ประการ ได้แก่

1. อุฏฐานสัมปทา อุฏฐานสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยความหมั่น) คือ บุคคลในโลกนี้เลี้ยงชีพด้วยการงานใด จะเป็นกสิกรรม พาณิชยกรรม โครักขกรรม เป็นช่างศร รับราชการ หรือศิลปะอย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม เป็นผู้ขยันไม่เกียจคร้านในการงานที่จะต้องช่วยกันทำนั้น ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาอันเป็นอุบายในการงานที่จะต้องช่วยกันทำนั้น สามารถทำได้ สามารถจัดได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.อฏฐก.(ไทย); 23/54/340-341)

การพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียร กล่าวคือ ความขยันที่จะมุ่งมั่นในการงานและมีความหมั่นเพียรซึ่งการปฏิบัติหน้าที่ในการงาน และการประกอบในอาชีพต่าง ๆ ที่สุจริตมีการฝึกฝนให้มีความชำนาญและรู้จริง รู้จักใช้ปัญญาสอดส่อง ตรวจตรา หาวิธีที่เหมาะ ที่ดีจัดการและดำเนินการให้ได้ผลดี (พระเมธีวัชรบัณฑิต, 2566)

การถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียรในการศึกษาในการประกอบอาชีพอันสุจริต ประกอบด้วยปัญญาสอดส่องตรวจตราหาอุบายวิธีในการทำธุระหน้าที่ของคนให้ได้ผลดีอย่างสมบูรณ์ ก็จะทำให้ประสบความสำเร็จในการสร้างฐานะ หากเราได้ศึกษาชีวประวัติของตระกูลหลายตระกูลที่เป็นเศรษฐีในสังคมไทยก็จะเห็นว่าส่วนใหญ่แล้วก็เริ่มมาจากการไม่มีอะไรเลย แต่ด้วยอาศัยความขยันหมั่นเพียร ไม่ท้อถอย หนักเอาเบาสู้ ในที่สุดก็สามารถสร้างฐานะทางเศรษฐกิจเป็นเจ้าของกิจการ โรงงาน ธนาคารต่าง ๆ และบางตระกูลสามารถสร้างฐานะจนเป็นเศรษฐีระดับโลกได้เลยทีเดียว เรื่องของความขยันหมั่นเพียรนี้เป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นประการแรกเพราะสัมพันธ์กับเรื่องของการผลิต (production) คือเมื่อขยันก็สร้างผลงานผลผลิตได้มาก ยิ่งขยันก็ยิ่งสร้างผลงานและผลผลิตได้มากยิ่งขึ้น เมื่อผลผลิตได้มากขึ้นเท่าใดก็จะยิ่งทำให้งานยิ่งเติบโตมีดอกผลสมบูรณ์มีทรัพย์เพิ่มมากขึ้นเท่านั้น (ลักษณวัต ปาละรัตน์, 2560)

สรุปได้ว่า อุฏฐานสัมปทา ไม่ใช่เป็นเพียงความขยันทางกาย แต่คือความเพียรที่มีทิศทาง ถูกต้องตามหลักสัมมาอาชีวะ มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ รู้จักพัฒนาตน และไม่ทอดทิ้งกิจที่ควรกระทำ จึงเป็นพลังพื้นฐานที่ทำให้ชีวิตมั่นคงทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และคุณธรรม สามารถทำให้การดำรงชีวิตมีโครงสร้าง มีระเบียบวินัย และนำไปสู่ความเจริญได้อย่างยั่งยืน

2. อารักขสัมปทา อารักขสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยการรักษา) คือ บุคคลในโลกนี้มีโภคทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร เก็บรวบรวมด้วยน้ำพักน้ำแรง อาบเหงื่อต่างน้ำ ประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรม เขารักษาคุ้มครองโภคทรัพย์นั้นด้วยคิดว่า ‘ทำอย่างไร โภคทรัพย์เหล่านี้ของเรา จึงจะไม่ถูกพระราชาริบ โจรไม่ลัก ไฟไม่ไหม้ น้ำไม่พัดไป ทายาทผู้ไม่เป็นที่รักไม่ลักไป’ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.อฏฐก.(ไทย); 23/54/341)

การพร้อมด้วยการรักษา กล่าวคือ รู้จักคุ้มครองก็บรักษาโภคทรัพย์และผลงานที่ตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม ไม่ให้อันตรายหรือเสื่อมเสีย (พระเมธีวัชรบัณฑิต, 2566)

การถึงพร้อมด้วยการรักษาทรัพย์ที่หามาได้โดยธรรมด้วยกำลังแขน ด้วยความขยันหมั่นเพียรไว้ไม่ให้เป็นอันตราย ไม่ให้เสื่อม โดยการรู้จักเก็บรักษาทรัพย์ให้ถูกหลัก ถูกวิธี ไม่เก็บทรัพย์เงินทองจำนวนมากไว้กับตัวซึ่งเสี่ยงกับการสูญหาย แต่ควรนำไปเก็บไว้ในที่ ๆ ปลอดภัย เช่น นำไปฝากธนาคาร ซึ่งนอกจากจะปลอดภัยแล้วยังได้ผลประโยชน์เป็นดอกเบี้ยอันเป็นการเพิ่มพูนทรัพย์ไปในตัวด้วย นอกจากนี้แล้วก็ควรรู้จักป้องกันภัยต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นกับทรัพย์สิน เช่น โจรภัย อัคคีภัย ภัยธรรมชาติต่าง ๆ โดยในยุคสมัยนี้ก็อาจจะเทียบได้กับการทำประกันภัยไว้นั่นเอง (ลักษณวัต ปาละรัตน์, 2560)

สรุปได้ว่า อารักขสัมปทาก็คือการรักษา เป็นการปกป้องทรัพย์สินที่หาได้มา จึงเป็นหลักธรรมที่เน้นความไม่ประมาทของชีวิต ทำให้เกิดความมั่นคง ยั่งยืน และลดความเสี่ยงต่อความเสื่อมทั้งทางเศรษฐกิจและศีลธรรม ซึ่งหลักแห่งการรักษาที่ประกอบด้วยปัญญานั้น เป็นกระบวนการป้องกันความเสื่อมของทรัพย์และ

ชีวิตด้วยสติอย่างรอบคอบ และมีวินัย เมื่อผสานกับความเพียรในการสร้าง ย่อมนำไปสู่ความมั่นคงทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว และสังคม

3. กัลยาณมิตตตา กัลยาณมิตตตา (ความเป็นผู้มีมิตรดี) คือ บุคคลในโลกนี้วางตัวเหมาะสม เจรจาสนทนากับคนในหมู่บ้านหรือในนิคมที่ตนอาศัยอยู่ จะเป็นคหบดี บุตรคหบดี คนหนุ่มผู้เคร่งศีล หรือคนแก่ผู้เคร่งศีลก็ตาม ผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ถึงพร้อมด้วยศีล ถึงพร้อมด้วยจาคะ และถึงพร้อมด้วยปัญญา คอยศึกษาสัทธาสัมปทาของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธาตามสมควร คอยศึกษาสีลสัมปทาของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยศีลตามสมควร คอยศึกษาจาคสัมปทาของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยจาคะตามสมควร และคอยศึกษาปัญญาสัมปทาของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญาตามสมควร (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.อฏฐก.(ไทย); 23/54/341)

การคบหาคนดีเป็นมิตร กล่าวคือ รู้จักคบค้าสมาคมกับคนที่ดีมีศีลธรรม ไม่คบหาหรือดำเนินชีวิตตามแบบอย่างของคนที่ไม่ดี เลือกเสวนาศึกษากับบัณฑิต ซึ่งมีความรู้ความสามารถ และมีคุณสมบัติที่เกื้อกูลต่อการดำรงชีวิต (พระเมธีวัชรบัณฑิต, 2566)

การมีกัลยาณมิตรที่ดี คือ ผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา การคบหาสมาคมกับคนดีนั้นเป็นมงคลแก่ชีวิตและทรัพย์สมบัติ เพราะมิตรดีย่อมชักนำไปในทางที่ดีในทางเจริญ (ลักษณวัต ปาละรัตน์, 2560) ดังที่ พระพุทธองค์ทรงตรัสเกี่ยวกับมิตรแท้ในสิงคาลกสูตร ว่า คน 4 จำพวกนี้ เธอพึงทราบว่าเป็นมิตรมีใจดี (มิตรแท้)คือ 1) มิตรมีอุปการะ พึงทราบว่า เป็นมิตรมีใจดี, 2) มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ พึงทราบว่า เป็นมิตรมีใจดี, 3) มิตรแนะนำประโยชน์ พึงทราบว่า เป็นมิตรมีใจดี ,4) มิตรมีความรักใคร่ พึงทราบว่า เป็นมิตรมีใจดี (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา.(ไทย); 11/260/209)

มิตรมีอุปการะ เธอพึงทราบว่า เป็นมิตรมีใจดี โดยเหตุ 4 ประการ คือ

1. ป้องกันมิตรผู้ประมาทแล้ว
2. ป้องกันทรัพย์สมบัติของมิตรผู้ประมาทแล้ว
3. เมื่อมีภัยก็เป็นที่พึ่งพำนักได้
4. เมื่อมีกิจที่จำเป็นเกิดขึ้น ก็ช่วยโภคทรัพย์ให้ 2 เท่าของทรัพย์ที่ต้องการในกิจนั้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา.(ไทย); 11/261/210)

มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ เธอพึงทราบว่า เป็นมิตรมีใจดีโดยเหตุ 4 ประการ คือ

1. บอกความลับแก่เพื่อน
2. ปิดความลับของเพื่อน
3. ไม่ละทิ้งในยามอันตราย
4. แม้ชีวิตก็อาจจะสละเพื่อประโยชน์ของเพื่อนได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา.(ไทย); 11/262/210)

มิตรแนะนำประโยชน์ เธอพึงทราบว่า เป็นมิตรมีใจดี โดยเหตุ 4 ประการ คือ

1. ห้ามมิให้ทำความชั่ว
2. แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี
3. ให้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
4. บอกทางสวรรค์ให้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา.(ไทย); 11/263/210)

มิตรมีความรักใคร่ เธอพึงทราบว่า เป็นมิตรมีใจดี โดยเหตุ 4 ประการ คือ

1. ไม่พอใจความเสื่อมของเพื่อน
2. พอใจความเจริญของเพื่อน
3. ห้ามปรามคนที่นินทาเพื่อน
4. สนับสนุนคนที่สรรเสริญเพื่อน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา.(ไทย); 11/264/211)

บุคคลที่เป็นมิตรมีใจดี 4 จำพวกนี้ คือ

1. มิตรมีอุปการะ
2. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์
3. มิตรแนะนำประโยชน์
4. มิตรมีความรักใคร่

บัณฑิตรู้อย่างนี้แล้ว พึงเข้าไปคบหาโดยความจริงใจ เหมือนมารดาคบหาบุตรผู้เกิดแต่อกฉะนั้น บัณฑิตผู้สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมสว่างโชติช่วงดังดวงไฟ เมื่อบุคคลสะสมโภคทรัพย์อยู่ดังตัวผึ้งสร้างรัง โภคทรัพย์ของเขาก็ย่อมเพิ่มพูนขึ้น ดุจจอมปลวกที่ตัวปลวกก่อขึ้นฉะนั้น คฤหัสถ์ในตระกูล ผู้สามารถครั้นรวบรวมโภคทรัพย์ได้อย่างนี้แล้ว พึงแบ่งโภคทรัพย์ออกเป็น 4 ส่วน คือส่วนหนึ่งใช้สอย 2 ส่วนใช้ประกอบการงาน ส่วนที่ 4 เก็บไว้ด้วยหมายใจว่าจะใช้ในยามมีอันตรายจึงผูกมิตรไว้ได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา.(ไทย); 11/265/211-212)

การเสวนาคบหาสมาคมกับมิตรดีนั้นเป็นทางที่มา เป็นการสั่งสม และเป็นการรักษาไว้ซึ่งทรัพย์ และเพื่อที่จะป้องกันไม่ให้เกิดความเสื่อมแก่ทรัพย์ บุคคลก็จะต้องไม่คบคนชั่ว (ลักษณวัต ปาละรัตน์, 2560) ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า คน 4 จำพวกนี้ เธอพึงทราบว่า ไม่ใช่มิตรแท้ เป็นมิตรเทียม คือ

1. คนที่ถือเอาแต่ประโยชน์จากผู้อื่นฝ่ายเดียว พึงทราบว่า ไม่ใช่มิตรแท้ เป็นมิตรเทียม
2. คนดีแต่พูด พึงทราบว่า ไม่ใช่มิตรแท้ เป็นมิตรเทียม
3. คนพูดประจบ พึงทราบว่า ไม่ใช่มิตรแท้ เป็นมิตรเทียม
4. คนที่เป็นเพื่อนชักนำในทางเสื่อม พึงทราบว่า ไม่ใช่มิตรแท้ เป็นมิตรเทียม (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา.(ไทย); 11/254/207)

คนที่ถือเอาแต่ประโยชน์จากผู้อื่นฝ่ายเดียว เธอพึงทราบว่าไม่ใช่มิตรแท้ เป็นมิตรเทียม โดยเหตุ 4 ประการ คือ

1. เป็นผู้ถือเอาประโยชน์จากผู้อื่นฝ่ายเดียว
2. เสียน้อย ปรารถนาจะได้มาก
3. เมื่อตัวเองมีภัยจึงทำกิจของเพื่อน
4. คบเพื่อนเพราะเห็นแก่ประโยชน์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา.(ไทย); 11/255/207)

คนดีแต่พูด เธอพึงทราบว่า ไม่ใช่มิตรแท้ เป็นมิตรเทียม โดยเหตุ 4 ประการ คือ

1. กล่าวต้อนรับด้วยเรื่องที่เป็นอดีตไปแล้ว
2. กล่าวต้อนรับด้วยเรื่องที่ยังมาไม่ถึง
3. สงเคราะห์ด้วยสิ่งที่หาประโยชน์มิได้

4. เมื่อมีกิจเกิดขึ้นเฉพาะหน้าก็แสดงความขัดข้อง (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา.(ไทย); 11/256/208)

คนพูดประจบ เธอพึงทราบว่า ไม่ใช่มิตรแท้ เป็นมิตรเทียม โดยเหตุ 4 ประการ คือ

1. เพื่อนทำชั่ว ก็คล้อยตาม
2. เพื่อนทำดี ก็คล้อยตาม
3. สรรเสริญต่อหน้า
4. นินทาลับหลัง (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา.(ไทย); 11/257/208)

คนที่เป็นเพื่อนชักชวนไปในทางเสื่อม พึงทราบว่า ไม่ใช่มิตรแท้ เป็นมิตรเทียม โดยเหตุ 4 ประการ

1. เป็นเพื่อนที่ชักชวนให้หมกมุ่นในการเสพของมึนเมาคือสุราและเมรัย อันเป็นเหตุแห่งความประมาท
2. เป็นเพื่อนที่ชักชวนให้หมกมุ่นในการเที่ยวไปตามตรอกซอกซอยในเวลากลางคืน
3. เป็นเพื่อนเที่ยวดูการเล่น
4. เป็นเพื่อนที่ชักชวนให้หมกมุ่นในการเล่นการพนันอันเป็นเหตุแห่งความประมาท (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา.(ไทย); 11/258/208-209)

บุคคลที่ไม่ใช่มิตรแท้ 4 จำพวกนี้ คือ 1) มิตรที่ถือเอาแต่ประโยชน์จากผู้อื่นอย่างเดียว 2) มิตรดีแต่พูด 3) มิตรพูดประจบ 4) มิตรชักนำในทางเสื่อม บัณฑิตรู้อย่างนี้แล้ว พึงเว้นเสียให้ห่างไกล เหมือนคนเว้นทางมีภัยเฉพาะหน้าเสียฉะนั้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา.(ไทย); 11/259/209)

สรุปได้ว่า กัลยาณมิตตานั้นเป็นปัจจัยภายนอกที่เกื้อหนุนการพัฒนาภายใน เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคม การคบคนเช่นไรย่อมโน้มเอียงจิตใจไปในทิศทางนั้น มิตรที่ดีจึงทำหน้าที่เสมือนกระจกสะท้อนตนเองและเป็นแรงส่งให้เกิดความไม่ประมาทในการดำรงชีวิต ซึ่งหลักแห่งการคบหาผู้ที่เกื้อกูลต่อความดี เป็นฐานสำคัญของการพัฒนาชีวิตทั้งทางโลกและทางธรรม ความมีมิตรดีจึงไม่ใช่เป็นเพียงความอบอุ่นทางสังคม แต่คือพลังขับเคลื่อนสู่ความเจริญอย่างมั่นคงและยั่งยืนต่อไปในชีวิต

4. สมชีวิตา

สมชีวิตา (ความเป็นอยู่เหมาะสม) คือ บุคคลในโลกนี้รู้ทางเจริญแห่งโภคทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์แล้วเลี้ยงชีพแต่พอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ฝืดเคืองนักด้วยคิดว่า ‘ด้วยการใช้จ่ายอย่างนี้ รายรับของเราจักเกินรายจ่าย และรายจ่ายของเราจักไม่เกินรายรับ’ เปรียบเหมือนคนชั่งของ หรือลูกมือของคนชั่งของ ยกตาชั่งขึ้นดูก็รู้ได้ว่า ‘ต้องลดลงเท่านี้ หรือเพิ่มขึ้นเท่านี้’ ฉันใด กุลบุตรก็ฉันนั้นเหมือนกัน รู้ทางเจริญแห่งโภคทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์แล้วเลี้ยงชีพแต่พอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ฝืดเคืองนักด้วยคิดว่า ‘ด้วยการใช้จ่ายอย่างนี้ รายรับของเราจักเกินรายจ่าย และรายจ่ายของเราจักไม่เกินรายรับ’ ถ้ากุลบุตรนี้มีรายรับน้อย แต่เลี้ยงชีพอย่างฟุ่มเฟือย ก็จะมีผู้กล่าวหาเขาได้ว่า ‘กุลบุตรผู้นี้ใช้จ่ายโภคทรัพย์เหมือนคนกินผลมะเดื่อ‘ ถ้ากุลบุตรนี้มีรายรับมาก แต่เลี้ยงชีพอย่างฝืดเคือง ก็จะมีผู้กล่าวหาเขาได้ว่า ‘กุลบุตรผู้นี้จักตายอย่างไม่สมฐานะ’ แต่เพราะกุลบุตรนี้รู้ทางเจริญแห่งโภคทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์แล้วเลี้ยงชีพแต่พอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนักไม่ให้ฝืดเคืองนักด้วยคิดว่า ‘ด้วยการใช้จ่ายอย่างนี้ รายรับของเราจักเกินรายจ่าย และรายจ่ายของเราจักไม่เกินรายรับ’ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.อฏฺฐก.(ไทย); 23/54/341-342)

การเลี้ยงชีวิตแต่พอดี ไม่ฟุ่มเฟือย กล่าวคือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่าย ดำรงชีวิตอยู่ที่เหมาะสมกับรายรับ ไม่ฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย (พระเมธีวัชรบัณฑิต, 2566)

การมีความเป็นอยู่เหมาะสม คือ รู้ทางเจริญและทางเสื่อมของโภคทรัพย์ แล้วรู้จักใช้จ่ายให้เหมาะสม คือพอเหมาะแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้ และเลี้ยงชีพตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ของตน คือไม่ฟุ่มเฟือยแต่ก็ไม่ให้ฝืดเคือง รู้จักประมาณตนเอง หากมีน้อย ก็ใช้น้อย กินอยู่เจียม แบบ “นกน้อยทำรังแต่พอตัว” ก็จะมีสุขได้ตามอัตภาพ แต่ถ้าไม่รู้จักประมาณตัว รายได้น้อยแต่ใช้จ่ายเกินตัวก็จะเกิดปัญหาหนี้สินและความทุกข์ตามมา (ลักษณวัต ปาละรัตน์, 2560)

สรุปได้ว่า สมชีวิตาเป็นธรรมที่สะท้อนถึงทางสายกลางในระดับชีวิตประจำวัน เป็นการนำหลักมัชฌิมาปฏิปทามาประยุกต์ในบริบทของเศรษฐกิจและครอบครัว ผู้มีสมชีวิตาย่อมมีความมั่นคง ไม่ตกอยู่ในภาวะหนี้สินหรือความเดือดร้อนจากความเกินพอดี ซึ่งสมชีวิตาช่วยลดแรงขับจากตัณหา และความทะเยอทะยาน เพราะการรู้จักประมาณทำให้จิตไม่ดิ้นรนเกินความจำเป็น ส่งผลให้เกิดความสงบและความพอใจในสิ่งที่มี ซึ่งหลักแห่งการดำเนินชีวิตอย่างสมดุลและพอดีนั้น เป็นการใช้ทรัพยากรอย่างมีปัญญาเพื่อสร้างความมั่นคงและลดความเสี่ยงต่อความเสื่อม เมื่อผสานกับความเพียร (อุฏฐานสัมปทา) การรักษา (อารักขสัมปทา) และการมีมิตรดี (กัลยาณมิตตา) ย่อมนำไปสู่ความเจริญอย่างยั่งยืนทั้งทางโลกและทางธรรม

การรักษาความมั่นคงทางเศรษฐกิจ

นอกจากหลักธรรมคำสอนในการสร้างฐานะทางเศรษฐกิจแล้ว ในทางพระพุทธศาสนาก็มีหลักคำสอนในเรื่องที่เกี่ยวการรักษาความมั่นคงทางเศรษฐกิจไว้ด้วย เป็นการปฏิบัติตามหลักธรรม ดังที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ในกุลสูตรว่า ตระกูลใดตระกูลหนึ่งถึงความเป็นใหญ่ในโภคทรัพย์แล้วย่อมดำรงอยู่ได้นานเพราะเหตุ 4 ประการ หรือเหตุใดเหตุหนึ่งบรรดาเหตุ 4 ประการนั้น คือ

1. แสวงหาพัสดุที่หายไป
2. ซ่อมแซมพัสดุที่เก่าคร่ำคร่า
3. รู้จักประมาณในการบริโภค
4. ตั้งสตรีหรือบุรุษผู้มีศีลให้เป็นใหญ่ในเรือน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.จตุกฺก.(ไทย); 21/258/375-376)

การปฏิบัติตามหลัก 4 ประการข้างต้น เพื่อเป็นการรักษาความมั่นคงทางเศรษฐกิจ อธิบายได้ดังนี้

1. การแสวงหาสิ่งที่หายไปกลับคืนมา เพราะทุกสิ่งที่ได้มานั้นมีค่าเป็นเงิน ต้องเสียทรัพย์ไปซื้อหาแลกมาทั้งสิ้น หากของหายแล้วไม่หา ก็ต้องเสียเงินซื้อของใหม่แทนของที่หายอยู่ร่ำไป ก็จะเป็นการใช้จ่ายโดยไม่สมควร แทนที่เงินจำนวนนั้นจะเป็นเงินเก็บก็ต้องกลายเป็นส่วนที่นำไปจับจ่ายโดยไม่จำเป็น

2. การซ่อมแซมสิ่งชำรุดให้กลับมามีคุณภาพใช้งานได้ เป็นการสอนให้ใช้สิ่งของที่ซื้อหามานั้นให้คุ้มค่า อันจะเป็นการประหยัดทั้งเงินและทรัพยากร โดยนอกเหนือจากการซ่อมแซมแล้ว หลักข้อนี้ยังหมายความรวมไปถึงการยักย้ายนำของที่ใช้การอย่างหนึ่งไม่ได้แล้วไปใช้ให้เป็นประโยชน์ในด้านอื่นต่อไป (Reuse and Recycle) คือเป็นการใช้อย่างประหยัดและทำให้เกิดผลประโยชน์สูงสุดนั่นเอง

3. การรู้จักประมาณในการใช้จ่ายบริโภค คือ มีความพอประมาณในการใช้จ่ายทรัพย์ให้สมฐานะ ไม่สุรุ่ยสุร่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อ ไม่ให้รายจ่ายเกินรายรับ

4. พ่อบ้านแม่เรือนต้องเป็นผู้มีศีลธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตจึงจะสามารถดำรงฐานะความมั่นคงทางเศรษฐกิจไว้ได้ (ลักษณวัต ปาละรัตน์, 2560)

สรุปได้ว่า หลักคำสอนทั้ง 4 ข้อนี้สามารถมองเป็นกระบวนการครบวงจร ได้แก่ ป้องกันการสูญเสีย รักษาและยืดอายุของทรัพย์ ควบคุมการใช้จ่าย และบริหารด้วยคนที่มีคุณธรรม จึงเป็นกรอบความคิดที่ผสมผสานทางวัตถุและทางศีลธรรมเข้าด้วยกัน ทำให้ความมั่นคงทางเศรษฐกิจไม่ใช่เพียงความมั่งคั่งชั่วคราว แต่เป็นความมั่นคงที่ตั้งอยู่บนความรับผิดชอบ ความพอดี และความสุจริต อันนำไปสู่ความยั่งยืนในระยะยาว ทั้งระดับบุคคลและสังคมต่อไป

เป้าหมายของชีวิตคือการมีโภคทรัพย์และอริยทรัพย์ในทางพระพุทธศาสนา

ชีวิตมนุษย์นั้นจะมีความสมบูรณ์แบบได้นั้น จะต้องประกอบไปด้วยทรัพย์ภายนอก (เศรษฐทรัพย์) และทรัพย์ภายใน (อริยทรัพย์) ซึ่งเป้าหมายของชีวิตไม่ใช่มีเพียงแต่โภคทรัพย์อย่างเดียวเท่านั้น แต่จะต้องมีทรัพย์อันประเสริฐภายในจิตใจด้วยอริยทรัพย์ 7 ประการ คือ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา.(ไทย); 11/330/331)

1. สัทธาธนะ (ทรัพย์คือศรัทธา) คือ ความศรัทธาเชื่อถือ; ในทางธรรม หมายถึง เชื่อในสิ่งต่าง ๆ ที่ควรเชื่อ, ความเชื่อถือที่ประกอบด้วยเหตุผล, ความเชื่อในสิ่งที่ดีงาม, ความเลื่อมใสศรัทธามีความซาบซึ้งใจ สนิทใจและเชื่อมั่นมีใจที่โน้มไปตามคุณงามความดีในบุคคลหรือในสิ่งนั้น ๆ, ความมั่นใจและเชื่อในความจริงในสิ่งที่ดีงาม และในการกระทำความดี ไม่ลู่ไหลตื่นตูมไปตามลักษณะอาการภายนอก (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557)

ศรัทธา 4 (ความเชื่อ, ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล) คือ

1. กัมมสัทธา หมายถึง เชื่อในกรรม, เชื่อในกฎแห่งกรรม, เชื่อว่ากรรมนั้นมีอยู่จริง คือ เชื่อว่าเมื่อลงมือทำอะไรก็ตามโดยมีเจตนา คือ จงใจที่จะทำทั้งที่รู้ ย่อมจะเป็นกรรม คือ เป็นความชั่วและความดีที่มีขึ้นในตนเอง ซึ่งเป็นเหตุปัจจัยที่จะก่อให้เกิดผลดีและผลร้ายที่สืบเนื่องต่อไป การกระทำที่ไม่ว่างเปล่าและเชื่อว่าผลนั้นที่ต้องการจะต้องสำเร็จด้วยการกระทำ ไม่ใช่ด้วยการอ้อนวอนขอหรือนอนรอคอยแต่โชค เป็นต้น

2. วิปากสัทธา หมายถึง เชื่อในวิบาก, เชื่อในผลแห่งกรรม, เชื่อว่าผลแห่งกรรมมีจริง คือ เชื่อว่ากรรมที่ได้ทำแล้วจะต้องมีผล และผลนั้นจะต้องมีเหตุ ผลดีที่เกิดจากการทำกรรมดี ผลชั่วก็เกิดจากการทำกรรมชั่ว

3. กัมมัสสกตาสัทธา หมายถึง เชื่อว่าความที่สัตว์นั้นมีกรรมเป็นของตนเอง, เชื่อว่าแต่ละบุคคลเป็นเจ้าของ ที่จะต้องรับผิดชอบที่เสวยวิบากและเป็นไปตามกรรมแห่งตน

4. ตถาคตโพธิสัทธา หมายถึง เชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธองค์, มั่นใจในพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ว่าเป็นพระสัมมาสัมพุทธะ และทรงมีพระคุณทั้ง 9 ประการ ทรงตรัสธรรม และบัญญัติพระวินัยไว้ด้วยดี ทรงเป็นผู้ที่นำทางและผู้ที่แสดงให้เห็นว่ามนุษย์คือเราทุกคนนั้น หากจะต้องฝึกฝนตนเองด้วยดีแล้ว ก็สามารถที่จะเข้าถึงซึ่งภูมิธรรมที่สูงสุด บริสุทธิ์หมดจดสามารถหลุดพ้นได้ ดังที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญไว้เป็นแบบอย่าง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557)

2. สีลธนะ (ทรัพย์คือศีล) คือ เจตนาที่จะงดเว้นจากความชั่วหรือทุจริต ท่านพุทธโฆสะนำเอาคำของพระสารีบุตรในปฏิสัมภิทามรรคมาอธิบาย คือ เจตนาเจตสิก ความระวังและการไม่ล่วงละเมิดข้อห้าม แล้วอธิบายว่า 1) การงดเว้นจากกายทุจริต 3 วจีทุจริต 4 ชื่อว่า เจตนาศีล , 2) การงดเว้นจากมโนทุจริต 3 ชื่อว่า เจตสิกศีล, 3) ความระวังหรือสังวรนั้น เรียกว่า สังวรศีล ท่านแบ่งเป็น 5 คือ

1. ปาฏิโมกขสังวร สำรวมระวังในสิกขาบทตามภูมิชั้นของตนเช่น ศีล 5 เป็นศีลปาฏิโมกข์ของอุบาสกอุบาสิกา เป็นต้น

2. สติสังวร ระวังกีดกันบาปด้วยสติ

3. ญาณสังวร ระวังกีดกันบาปด้วยญาณ คือ ความรู้เท่าทัน

4. ขันติสังวร ระวังกีดกันบาปด้วยความอดทน

5. วิริยสังวร ระวังกีดกันบาปด้วยความเพียรพยายาม

เพื่อความเข้าใจง่าย เราพอกำหนดได้ว่า ศีล คือเจตนาที่จะงดเว้นจากความชั่วและการงดเว้นจากความชั่ว อย่างคำว่า “ศีลธรรม” นั้น “ศีล” หมายถึงการเว้นชั่ว และ “ธรรม” หมายถึงการทำดี (วศิน อินทสระ, 2565)

3. หิริธนะ (ทรัพย์คือหิริ) คือ ความละอายแก่ใจ คือละอายต่อความชั่ว (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557)

4. โอตตัปปธนะ (ทรัพย์คือโอตตัปปะ) คือ ความกลัวบาป, ความเกรงกลัวต่อทุจริต, ความเกรงกลัวต่อความชั่วเหมือนกลัวอสรพิษ ไม่อยากเข้าใกล้ พยายามหลีกห่างให้ไกล (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557)

5. สุตธนะ (ทรัพย์คือสุตะ) คือ สิ่งสดับฟัง, สิ่งที่ได้ฟังมา, สิ่งที่ได้ยินได้ฟัง, ความรู้จากการเล่าเรียนหรือรับถ่ายทอดจากผู้อื่น, ข้อมูลความรู้จากการอ่านการฟังบอกเล่าถ่ายทอด; สำหรับผู้ศึกษาปริยัติ “สุตะ” หมายถึงความรู้ที่ได้เล่าเรียนสดับฟังธรรม ความรู้ในพระธรรมวินัย ความรู้คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่านวังคสัตถุศาสน์ หรือปริยัติ, สุตะเป็นคุณสมบัติสำคัญอย่างหนึ่งของผู้ที่จะเจริญงอกงาม ไม่ว่าจะเป็นคฤหัสถ์หรือบรรพชิต โดยเป็นเหตุปัจจัยให้ได้ปัญญา ที่เป็นเบื้องต้นหรือเป็นฐานของพรหมจริยะ และเป็นเครื่องเจริญปัญญาให้พัฒนาจนไพบูลย์บริบูรณ์ พระพุทธเจ้าจึงทรงสอนให้เป็นผู้มีสุตะมาก (เป็นพหูสูต หรือมีพาหุสัจจะ) และเป็นผู้เข้าถึงโดยสุตะ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557)

6. จาคธนะ (ทรัพย์คือจาคะ) คือ การสละ, การเสียสละ, การทำให้หมดไปจากตน, การให้หรือยอมให้หรือปล่อยสละละวาง ที่จะทำให้หมดความยึดติดถือมั่นตัวตนหรือลดสลายความมีใจคับแคบหวงแหน, การเปิดใจกว้างมีน้ำใจ, การสละสิ่งที่เป็นข้าศึกแก่ความจริงใจ, การสละกิเลส (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557)

7. ปัญญาธนะ (ทรัพย์คือปัญญา) คือ ความรู้ทั่ว, ปรีชาหยั่งรู้เหตุผล, ความรู้เข้าใจชัดเจน, ความรู้เข้าใจหยั่งแยกได้ในเหตุผล ดีชั่ว คุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ เป็นต้น และรู้ที่จะจัดแจง จัดสรร จัดการดำเนินการทำให้ลุผล ล่วงพ้นปัญหา, ความรอบรู้ในกองสังขารมองเห็นตามความเป็นจริง

ปัญญา 3 คือ 1) จินตามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการคิดพิจารณา (ปัญญาจากโยนิโสมนสิการที่ตั้งขึ้นในตนเอง) 2) สุตมยปัญญา ปัญญาเกิดจากการสดับเล่าเรียน (ปัญญาจากปรโตโฆสะ) 3) ภาวนามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการปฏิบัติบำเพ็ญ (ญาณอันเกิดขึ้นแก่ผู้อาศัยจินตามยปัญญา หรือทั้งสุตมยปัญญาและจินตามยปัญญานั่นแหละ ขะมักเขม้นมนสิการในสภาวธรรมทั้งหลาย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557)

สรุปได้ว่า อริยทรัพย์ 7 ประการนั้นแสดงให้เห็นว่าความมั่งคั่งที่แท้จริงไม่ได้อยู่ที่ปริมาณของทรัพย์สิน แต่ขึ้นอยู่กับคุณภาพของจิตใจ บุคคลผู้มีอริยทรัพย์ แม้ขาดทรัพย์ภายนอกก็ยังมีความมั่นคงทางภายใน ซึ่งในทางกลับกัน ผู้มีทรัพย์มากแต่ไร้คุณธรรม ย่อมไม่อาจเรียกว่ามั่งคั่งอย่างแท้จริง ฉะนั้นอริยทรัพย์ 7 จะเป็นโครงสร้างแห่งความมั่นคงทางจิตวิญญาณ เป็นทุนชีวิตที่สร้างความสงบ ความน่าเชื่อถือ และความเจริญอย่างยั่งยืนได้ทั้งในระดับบุคคลและสังคม

องค์ความรู้ใหม่

1. แนวคิดเศรษฐกิจเชิงเหตุปัจจัย พระพุทธศาสนาไม่ได้มองเศรษฐกิจจากผลลัพธ์ทางวัตถุ เช่น รายได้ กำไร หรือปริมาณทรัพย์สินเพียงอย่างเดียว แต่เน้นวิเคราะห์ในเชิง ปฏิจจสมุปบาท คือ มองว่าทุกสถานะทางเศรษฐกิจเกิดจากเหตุและเงื่อนไข ได้แก่ ความเห็น ความคิด พฤติกรรม ความสัมพันธ์ทางสังคม สภาพจิต และปัจจัยทางศีลธรรม การบริหารเศรษฐกิจจึงเน้นที่การปรับเหตุมากกว่าการบังคับผล

2. แนวคิดคุณค่าของทรัพย์ตามระดับจิตสำนึก พระพุทธศาสนาเสนอว่า ทรัพย์ไม่ได้มีคุณค่าเพียงตามมูลค่าเชิงเศรษฐศาสตร์ (Economic Value) แต่มีคุณค่าแตกต่างตามระดับจิตสำนึกของผู้ครอบครอง 3 ระดับ คือ 1) ทรัพย์ที่ใช้เพื่อบริโภควัตถุ ⟶ สนองกิเลส 2) ทรัพย์ที่ใช้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต ⟶ สนองเหตุผลและสติ 3) ทรัพย์ที่ใช้เป็นบุญกิริยาและสังคหวัตถุ ⟶ สนองปัญญาและเมตตา แนวคิดนี้ต่างจากเศรษฐศาสตร์สมัยใหม่ที่ประเมินคุณค่าทรัพย์ด้วยราคาและอุปสงค์–อุปทาน

3. แนวคิดทุนจริยธรรม (Moral Capital) เสนอเป็นทรัพยากรทางเศรษฐกิจรูปแบบใหม่ที่พระพุทธศาสนากล่าวถึง ผ่านศีลและอริยทรัพย์ ซึ่งแตกต่างจากทุนทางเศรษฐศาสตร์ดั้งเดิม ได้แก่ ทุนมนุษย์ (Human Capital) ทุนสังคม (Social Capital) ทุนการเงิน (Financial Capital) โดยทุนจริยธรรมเป็นพื้นฐานสูงสุด เพราะเป็นตัวกำกับการใช้ทรัพยากรอื่นให้เกิดประโยชน์สูงสุดโดยไม่ก่อทุกข์

สรุป

จากการศึกษาการใช้หลักธรรมทิฏฐธัมมิกัตถะในการสร้างฐานะทางเศรษฐกิจ สามารถสรุปได้ว่าแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจในพระพุทธศาสนามีมิติกว้างกว่าการเข้าใจเพียงด้านรายได้ การงาน หรือการสะสมทรัพย์ หากแต่เป็นระบบคิดที่ครอบคลุมถึงรากฐานชีวิต พฤติกรรม ความสัมพันธ์ทางสังคม สภาวะของจิต และเป้าหมายชีวิตระยะยาว ความมั่งคั่งจึงไม่ได้หมายถึงความมีมาก แต่หมายถึงความสามารถในการใช้ทรัพย์อย่างมีปัญญา ลดการเบียดเบียน และนำไปสู่ความมั่นคงทั้งภายนอกและภายใน หลักธรรมชุดสำคัญอย่างทิฏฐธัมมิกัตถะ และอริยทรัพย์ 7 ประการนี้ จึงไม่ใช่เพียงข้อปฏิบัติในระดับศีลธรรมส่วนบุคคล แต่สามารถทำหน้าที่เป็นกรอบแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์เชิงจริยธรรม ที่มุ่งเน้นให้มนุษย์สามารถสร้างฐานะทางเศรษฐกิจบนความจริง ความพอดี ความรับผิดชอบต่อสังคม และสภาวะจิตที่ตั้งมั่น ไม่ถูกครอบงำด้วยความอยากหรือการแข่งขันที่ไร้ขอบเขต การสร้างฐานะทางเศรษฐกิจตามแนวพระพุทธศาสนานั้น จึงไม่ได้เน้นการเพิ่มพูนผลผลิตทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ หากแต่เน้นการเพิ่มพูนคุณภาพของเหตุปัจจัย ได้แก่ ความขยันหมั่นเพียร ความรู้เท่าทัน ความสัมพันธ์กับบุคคลแวดล้อม และทักษะการดำเนินชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา ผลลัพธ์ของฐานะทางเศรษฐกิจในทัศนะนี้จึงไม่ได้วัดกันด้วยจำนวนทรัพย์สิน แต่พิจารณาด้วยดัชนีความสมดุลระหว่างความเป็นอยู่ ความสุข ความมีกัลยาณมิตร ความไร้หนี้ และความสงบเย็นทางจิต

การสร้างฐานะทางเศรษฐกิจเป็นจึงเป็นกระบวนการเชิงองค์รวมที่ผสานทฤษฎีเศรษฐกิจเข้ากับพุทธจริยศาสตร์อย่างสมดุล โดยย้ายจุดโฟกัสจากความสำเร็จทางวัตถุสู่ความยั่งยืนแห่งชีวิต และเปลี่ยนจากเศรษฐกิจเพื่อความต้องการสู่เศรษฐกิจเพื่อความพอดี อันเป็นฐานคิดที่สามารถตอบโจทย์ในสังคมปัจจุบันซึ่งเผชิญกับความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจ ปัญหาหนี้สิน การแข่งขันสูง และภาวะทุกข์ทางจิตใจ ดังนั้น หลักธรรมดังกล่าวจึงมีคุณค่าในการนำไปใช้ทั้งในระดับปัจเจก ครอบครัว และสังคม เพื่อมุ่งสู่ความอยู่ดี มีปัญญา และมีความสุขที่แท้จริงอย่างยั่งยืน

บรรณานุกรม

คูณ โทขันธ์. (2532). *พุทธศาสนากับชีวิตประจำวัน*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

นฤมล มารคแมน. (2567). *ปรัชญาศาสนา.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2548). *เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ.* กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2557). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2557). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระเมธีวัชรบัณฑิต (หรรษา ธมฺมหาโส). (2566). *พระพุทธศาสนากับวิทยาการสมัยใหม่.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ลักษณวัต ปาละรัตน์. (2560). *พระพุทธศาสนาเบื้องต้น.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

วศิน อินทสระ. (2565). *สาระสำคัญแห่งวิสุทธิมรรค*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ครอบครัวและสำนักพิมพ์ธรรมดา.

อภิชัย พันธเสน. (2547). *พุทธเศรษฐศาสตร์ วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่าง ๆ.* กรุงเทพฯ: บริษัท อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).